

Monika OSVALD | GEMMA AUGUSTEA KOT ODSEV RIMSKEGA KULTA CESARJA

Izvleček

Institucija kulta cesarja se je v Rimu izoblikovala v času vladanja Julija Cezarja in Oktavijana Avgusta. Obsegala je tako čaščenje še živečega cesarja po božje kot apo-teozo umrlega. Gemma Augustea je mojstrovina umetne obrti iz avgustejskega obdobja, ki skozi likovno govorico odslikava ideološke premise vzpostavljaljoče se cesarske dinastije.

Abstract

The institution of the ruler cult was formed in Rome during the reigns of Julius Caesar and Octavian Augustus. It comprised worship of emperor as a god whilst living and after apotheosis when dead. The Gemma Augustea is a masterpiece from the Augustan period that express through visual language the ideological premise of the restoration of the julio-claudian dynasty.

Prvi del:

OSNOVANJE RIMSKE INSTITUCIJE KULTA VLADARJA

Postopno oblikovanje kulta osebnosti Julija Cezarja

Julij Cezar je na rimsko politično prizorišče vstopil v času nestabilnosti republike in državljanskih vojn, zato je hotel uvesti trajnejšo obliko vladavine. Pri tem se je zgledoval po vzhodnih helenističnih kraljevinah; obenem je poskušal obnoviti rimsko monarhično tradicijo, kar je bilo vzrok njegovega končnega neuspeha. Toda tudi v tem smislu je bila 'kocka vržena' in njegov posvojenec Oktavijan je le nekoliko spretnjeje in navidez zadržano izpeljal 'očetove' namere.

Cezar je temelje nove oblike vladavine, ki je bila osnovana na njegovi osebnosti, gradil postopoma in pri tem spretno, po zgledu helenističnih kraljev, izkoristil dane okoliščine:

- Kot makedonski dinasti je tudi Julij Cezar izhajal iz plemenite rodbine. Člani julijske dinastije so namreč izpeljevali svoj rod iz Eneja, trojanskega princa in Venerinega sina. Zato je Cezar v smislu politične propagande izbral podobo Venere Genetrix za svoj pečatni prstan in jo dal kasneje preko novcev v obtok.

- Od leta 63 pr. Kr. je kot *pontifex maximus* poosebljal najvišjo oblast v religioznih zadevah.
- Po zmagi pri Farzalu leta 48 pr. Kr. je bil deležen herojskih časti s strani grških mest. O tem pričata napisa iz Efeza (*theon epiphane kai koinon tou anthropiou biou soter*)¹ in iz Mitilene (*euergeta kai ktista*).²
- V devetih mesecih, ki jih je kot *intermezzo* preživel v Egiptu pri Kleopatri, je na lasti koži okusil sladkosti vzhodne absolutistične vladavine; Kleopatra pri izkazovanjih časti ni skoparila.
- Po dokončni vrnitvi iz Egipta leta 46 pr. Kr. je bil v Rimu sprejet kot veliki zmagovalec. Zvrstili so se štirje dnevi triumfov: galski, egipčanski, pontski in afriški (*ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa*). Zadnji dan triumfov je Cezar posvetil tempelj Veneri Genetrix in sicer kot 'materi Julijcev in roditeljici rimskega ljudstva (*Aeneadum genetrix*)'.³
- Novica o zmagi pri Mundi leta 45 pr. Kr. je dosegla Rim na predvečer parilij, festivala v spomin ustanovitve Rima, in cirkuške igre naslednjega dne so bile posvečene Cezarju, kot bi bil ustanovitelj mesta. Sledila je slavnostna zaobljuba, da ga bodo imenovali Liberator in njegovi Libertas postavili svetišče.⁴
- Kult Cezarjeve osebnosti je dosegel vrhunec leta 44 pr. Kr., ko mu je senat podelil številne *honores*. Imenovan je bil *parens patriae* in po zgledu prisega hišnega upravitelja pri geniju gospodarja je bila uvedena prisega pri Cezarjevem geniju.⁵ Ustanovili so festival z javnim darovanjem na njegov rojstni dan in štiriletne igre njemu na čast. Vsakemu izmed velikih rimskih festivalov so dodali 'Cezarjev dan' in preimenovali mesec Quintilis v Iulius.

Istega leta je senat sprejel odlok o Cezarjevi božanskosti, ki je predvideval tempelj *Caesaris et Clementiae* in duhovnika po zgledu *flamen Dialis*. Uvedba posebnega svečenika je bila v Rimu znak izjemnih časti, saj so doslej imeli lastne duhovnike le Jupiter, Mars in Kvirin; ostalim rimskim bogovom je daroval *pontifex maximus*. Senat je bil v negotovosti glede nove-

¹ CIG 2957

² IG XII, 2

³ V tem času so postavili na Forum Cezarjev konjeniški spomenik; na Kapitol, pred Jupitrovo podobo, kip Cezarja kot zmagovalca nad *oikoumene* in njegovo bojno kočijo. Pod kapitolski kip so zapisali *hemitheos* (polbog), vendar je dal Cezar napis odstraniti.

⁴ Po Cezarjevi vrnitvi maja leta 45 pr. Kr. so mu v templju Kvirina postavili kip z napisom 'Neznanemu bogu'. Njegovo podobo, izdelano v krizelefantinski tehniki, so med igrami v cirkusu nosili v procesiji med ostalimi bogovi. Njegov portret so natisnili na novcih; s tem so rimski novci prvič nosili podobo še živečega.

⁵ V vsakem rimskem templju so dodali Cezarjev kip; njegov zlati prestol s krono je bil v času iger prinešen v teater med prestoli bogov.

ga Cezarjevega poimenovanja: kolebal je med Divus Iulius ali Iupiter Iulius.⁶

Toda sklep o Cezarjevi divinizaciji ni dosegel pravne veljave, ker je bil pred njegovo dokončno potrditvijo naslovljenec na marčeve ide (15. marca) leta 44 pr. Kr. umorjen. Zakaj je prišlo do Cezarjevega umora? K temu dejanju je v veliki meri pripomogla ravno načrtovana divinizacija oziroma Cezarjevo poistovetenje z Jupitrom. V Evhemerovi *Sveti zgodovini*, ki je bila Rimljanom poznana tudi preko Enijevega prevoda, najdemo religiozno-politično razlago, da so bili bogovi sprva kralji, med katerimi se je Jupiter diviniziral kot prvi. Cezarjeva božanskost po zgledu Jupitra⁷ je bila razumljena kot del kraljevskih časti in s tem sredstvo, preko katerega je hotel Cezar uvesti kraljevino. In ravno uvajanju monarhije se je hotela republikanska stranka upreti na vsak način, tudi s skrajnimi sredstvi.

Cezar si je v zadnjem času svojega vladanja dejansko prizadeval za ponovno uvedbo kraljevine, toda ne elektivne, ampak dedne, božanske oblike monarhije, ki se je ohranila na vzhodu in ki jo je okusil med svojem bivanjem v Egiptu. Pri tem se je sicer posluževal zgledov helenističnih kraljev, toda Rim je njihove dežele nadvladal, zato je bil Cezarjev pogled usmerjen zlasti na Aleksandra Velikega.⁸

Lily Ross Taylor⁹ pronicljivo razloži povezavo med vzhodno obliko monarhije, za katero si je prizadeval Cezar, in kultom vladarja: »Ne gre si postavljati vprašanja, če sta bila Cezar in Aleksander preveč razumna moža, da bi se ujela v mrežo hvalisavih ukrepov, ki bi ju poistovetili z Olimpijci. Verjetno sta bila. Toda čaščenje po božje je predstavljalo nujno sestavino tipa monarhije, ki je bila učinkovita v preteklosti in za katero se je pričakovalo, da bo tudi v bodoče. Zaradi idealov o vladanju, ki sta jima sledila, sta postala avtorja lastne divinizacije.«

Cezarjev pogreb

Ob svečanosti Cezarjevega pogreba so na Forumu, pred *rostra*, postavili baldahin v obliki templja Venere Genetrix. Vanj so na krizelefantinsko ležišče, obdano s škrlatno tkanino, položili telo Julija Cezarja. Pred balda-

⁶ Dion Kasij, XLIII, 14; XLIV, 6; Servij, *ad Ecl.*, V, 36

⁷ Zlasti javna uporaba insignij: na novcih iz leta 45 pr. Kr. strela, kasneje Cezarjev kip s strelo in egido, krizelefantinski prestol, stalna triumfalna oprava.

⁸ Med obema najdemo številne paralelizme: Cezarjevo uvodno dejanje je bilo posvetitev templja Veneri Genetrix, Aleksandrovo orakelj svetišča Zeusa Amona. Cezar se je identificiral z Jupitrom, Aleksander z Dionizom. Prvemu se je javno postavil po robu Cicero, drugemu Grki. Cezar je nameraval prenesti prestolnico na vzhod, v Ilion ali v Aleksandrijo, mesto, ki ga je njegov veliki vzornik ustanovil.

⁹ TAYLOR, 1931, str. 76.

hin so razvrstili trofeje in okrvavljen Cezarjev plašč. Čast pogrebne govora je doletela Marka Antonija.

Pogled na truplo in trofeje vojskovodje, zlasti pa na okrvavljen plašč je v ljudskih množicah vzbudil čustva spontanega čaščenja. Zato se je Herofil v imenu ljudstva pri rimskih magistratih zavzel za oltar s stebrom (visok 20 *pedes*) na mestu pogrebne grmade; potekale so že priprave na posvetitev oltarja in na darovanje Cezarju bogu, toda 13. aprila je Antonij naročil Herofilov umor. Obenem je dal konzul Dolabela križati sužnje in vreči s Tarpejske pečine svobodnjake, ki so se za Cezarjev oltar preveč zavzemali.

Tako je bila s silo zatrta spontana divinizacija Julija Cezarja s strani ljudstva, ki jo Lily Ross Taylor¹⁰ razlaga takole: »Cezar ni bil za časa življenja subjekt ljudskih legend. Vsaj navidez ni bilo nobene zgodbe o njegovem čudežnem rojstvu ali o znamenjih njegove božanskosti v času mladosti. Legenda te vrste je pomemben dejavnik pri ustvarjanju prepričanja o božanskosti. V Cezarjevem primeru je bila njegova smrt, ki so jo zakrivile zločinske roke, tista, ki mu je dodelila mesto med bogovi.«

Ludi Victoriae Caesaris in konsekracija

Na pobudo konzula Dolabele so, da bi pomirili ljudske množice, organizirali *Ludi Victoriae Caesaris*. Med igrami se je na nebu zasvetil komet, ki so ga interpretirali kot znamenje apoteoze Julija Cezarja in ga zato poimenovali *sidus Iulium, Caesaris astrum*.¹¹ Cezarjev posvojenec Oktavijan, ki je kot osemnajstletni mladenič vstopil na rimsko politično prizorišče in zahteval zase Cezarjevo dediščino,¹² se je izjemnega dogodka nadvse razveselil in ga obrnil sebi v prid.¹³ Nemudoma je dal postaviti Cezarjev kip z zvezdo (z napisom *DIVO IULIO*) v tempelj Venere Genetrix (**Sl. 1**) in pridal zvezdo številnim drugim kipom, ki jih je ščasoma posvetil 'očetu'.¹⁴

Uradna in dokončna deifikacija Julija Cezarja, to je konsekracija s strani senata, se je dogodila 1. januarja leta 42 pr. Kr. Tedaj so stopile v veljavo vse odredbe, ki jih je senat sprejel že leta 44 pr. Kr., vendar zaradi znanih okoliščin niso bile pravnomočne.¹⁵

¹⁰ TAYLOR, 1931, str. 78.

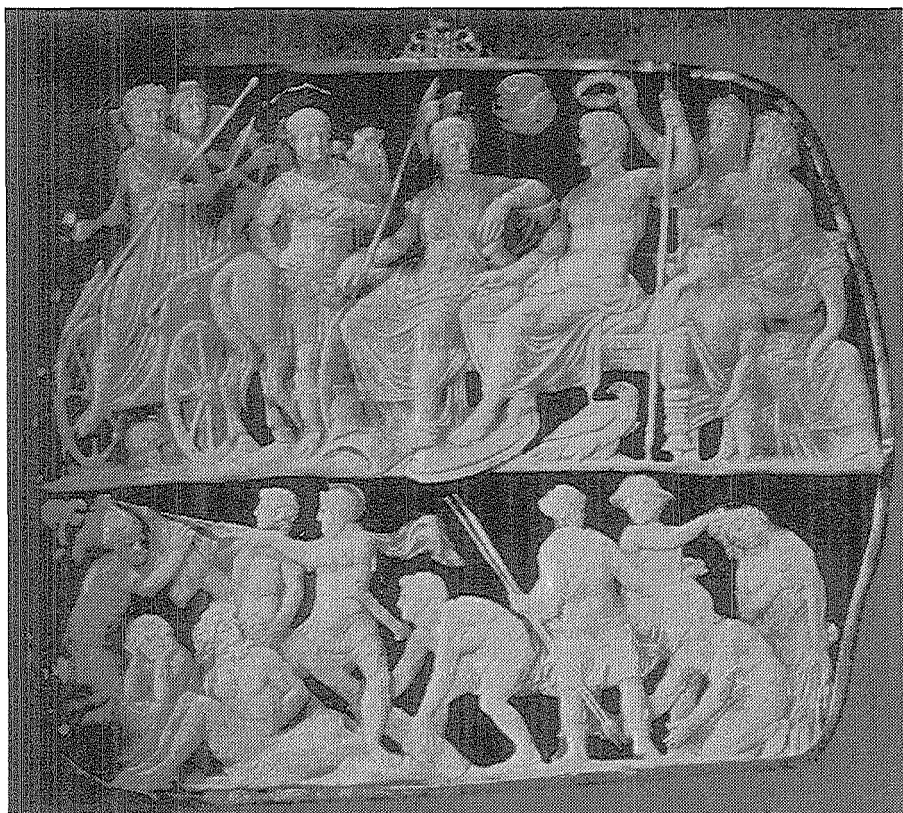
¹¹ Vergilij, *Ecl.*, IX, 46 – 49; Horacij, *Carmina*, I, 12, 46; Ovidij, *Metamorfoze*, XV, 847

¹² Livij, *Epit.*, CXV

¹³ Plinij st. (*Nat. Hist.*, II, 93 – 94) je zapisal: »v sebi je pozdravil zvezdo z veseljem, kot znamenje svojega bodočega vzpona.«

¹⁴ Servij, *ad Aen.*, VIII, 681: »*Nam ideo Augustus omnibus statuīs, quas divinitati Caesaris statuī, hanc stellam adiecit.*«

¹⁵ Julij Cezar je bil z dekretom senata iz leta 42 pr. Kr. uradno sprejet med bogove pod imenom *Divus Iulius*. Na mestu pogrebne grmade so mu postavili oltar, obenem je postal *synnaos* s Kvirinom. Namenili so mu tempelj *Divi Iulii* (**Sl. 2**) na Forumu, ki

Slika 1: Gemma Avgustae; Kameja iz sadoniksa; 10–14 po Kr.; Dunaj, Kunsthistorisches Museum

pa je bil posvečen šele leta 29 pr. Kr. Po helenističnem zgledu čaščenja diviniziranih personifikacij so bili načrtovani templji Libertatis, Concordiae in Clementiae. Imenovan je bil poseben duhovnik po zgledu *flamen Dialis* in kolegij duhovnikov, imenovanih *Luperci Iuliani*.

Tem uradnim ukrepom so sledile številne druge časti (ki temeljijo na *honores* iz leta 44 pr. Kr.). Tako so mesec Quintilis dokončno poimenovali v Iulius. Cezarjeva podoba je bila skupaj s podobo Venere razstavljena med igrami v cirkusu, prestol z vencem med teatralnimi tekmovanji. Na njegov rojstni dan (po Sibilini prerokbi 12. namesto 13. julija) so obhajali javno praznovanje in njegove podobe se ni smelo nositi na pogrebu kakega njegovega družinskega člana (po smrti je bil namreč deležen izključno božanske narave).

Slika 2a: Avgust (s *clipeus virtutis* iz leta 27 pr. Kr.) postavlja zvezdo (*sidus Iulium* iz leta 44 pr. Kr.) nad kip Divi Iulii; denarij L. Lentula (Rim, 12 pr. Kr.)

Slika 2b: Tempelj Divi Iulii pred izgradnjo: v templju je viden kip z *lituus*, na frontonu *sidus Iulium*; Oktavijanov zlatnik (36 pr. Kr.)

Pravni temelji so bili torej postavljeni s Cezarjem,¹⁶ toda izpopolnjena oblika kulta vladarja, tako za časa življenja kot po smrti, ki je prežela vse plasti rimskega politično-religioznega in kulturnega življenja, se je izoblikovala z njegovim naslednikom Oktavijanom.

Intermezzo: drugi triumvirat

V času drugega triumvirata (med leti 43 in 31 pr. Kr.) sta poskušala oba tabora izkoristiti Cezarjevo deifikacijo sebi v prid. Antonij je bil po zmagi v bitki pri Filipih leta 42 pr. Kr. prvi deležen božanskih časti v Aziji. V času svojega bivanja v Egiptu se je identificiral z Dionizom; tako sta bila Kleopatra in Antonij v Aleksandriji poimenovana kot božanski par Izida in Oziris-Dioniz. Ceremonial na aleksandrinskem dvoru je potekal v duhu dionizičnega načina življenja.¹⁷

Oktavijan si je v nasprotju z Antonijem izbral Apolona in se zaradi Antonijevega sprejemanja orientalskih navad zatekel k rimski tradiciji. Razširil je legendo o svojem apoliničnem poreklu: njegovo mater Atijo naj bi posedel Apolon v obliki kače. Ko je njegovo hišo zadela strela, jo je posvetil izbranemu bogu in začel z načrtovanjem Apolonovega svetišča na Palatinu v sklopu svojega domovanja. Na novcu iz let 43 – 42 pr. Kr. je dal upodobiti trinožnik in lovorjev venec. Kot član duhovniškega kolegija *quindecimviri sacris faciundis* je imel v skrbi Sibilinske knjige.¹⁸

Leta 31 pr. Kr. je Oktavijan v bitki pri Akciju in kasneje v Aleksandriji doživel dokončno zmago in rimska zgodovina je ubrala znano smer. Kako bi bilo, ko bi zmagal Antonij? Paul Zanker¹⁹ zdramatizira vprašanje in ponuja preprost odgovor: »Slednji bi verjetno uvedel vladavino, podobno

¹⁶ Če povzamemo, na Cezarjevo deifikacijo sta vplivala dva odločilna dejavnika: mučeniška smrt in komet, ki je bil vidni dokaz filozofskega prepričanja in obenem ljudskega verovanja, da se duša velikih mož spremeni v zvezdo. S Cezarjevo konsekracijo s strani senata in uradnimi častmi so bili postavljeni temelji pravnega akta apotheoze cesarja, ki se je odslej odvijala po ustaljenem obrazcu: po slavnostnem, javnem pogrebu, ki je vedno obsegal *pompo funeris*, grmado na Marsovem polju, *decursio* in vzpon orla (te ustaljene formule pri Cezarju še ne zasledimo, v polni obliki se je prvič pojavila z Avgustom), se je sestal senat in sprejel uraden sklep o 'vpisu' cesarja med državne bogove. Časti, ki so divinizaciji sledile, so ponavadi obsegale tri pomnike: (1) oltar ali steber na mestu pogrebne grmade; (2) templje ali oltarje v Rimu, Italiji in provincah (tako diviniziranemu cesarju kot personifikacijam); (3) posebnega duhovnika in svečeniški kolegij.

¹⁷ ZANKER, 1989, str. 62 – 71.

¹⁸ Iz tega časa je ohranjeno tudi pričevanje o Oktavijanovem konjeniškem spomeniku v galopu, ki ga je Cicero (*Philippicae*, V, 17, 38) primerjal z Aleksandrom.

¹⁹ ZANKER, 1989, str. 71.

vzhodnim kraljevinam, in rimska umetnosti bi ostala helenistična, veliko bolj azijska, brez avgustejskega eklekticizma in klasicizma.«

Avgust, sin božanskega Julija

Po zmagi pri Akciju je bil Oktavijan v vzhodnih provincah rimskega cesarstva deležen božanskih časti. V Egiptu je nasledil Kleopatro in Ptolemajce,²⁰ na grškem vzhodu ostale helenistične dinaste. Takoj po konsekraciji tempelja Divi Iulii leta 29 pr. Kr. sta mu hoteli provinci Azija in Bitinija²¹ posvetiti tempelj, toda Oktavijan je bil pri uvajanju kulta lastne osebnosti (iz strahu, da ga ne bi doletela enaka usoda kot Cezarja) previden. Prebivalce provinc je ločil na Rimljane in Helene; glede na pripadnost eni ali drugi skupini je dopustil različno obliko kulta. Rimljanom sta bila namenjena tempelja Romae et Caesaris v Efezu in Nikaji (Nikaia); helenistični Aziati so Oktavijanu, po njegovem preimenovanju 13. januarja 27 pr. Kr., posvetili številne templje Romae et Augusto (*Rhome kai Sebasto*), med temi svetišči v Pergamonu (za Azijo) in v Nikomediji (za Bitinijo).²² Oktavijan-Avgust je tako v Aziji dopustil čaščenje lastne osebe po božje, toda le v povezavi z boginjo Romo in pod pogojem, da kultu ne bo prisostvoval noben Rimljan.²³

V Rimu so počastili njegovo dokončno zmago s številnimi dekreti senata, med katerimi velja izpostaviti zlasti: zaobljube in molitve za Oktavijanovo zdravje, med temi javne na začetku leta; obletnice njegovih zmag (Akcij, Aleksandrija) in datumi vrnitve v Rim po zmagi so bili vpisani v uradni koledar; njegov rojstni dan je bil proglašen za praznik, dela prost dan; *libatio* čistega vina (obenem z darovanjem rož in kadila) Avgustoveму geniju na vsakem javnem in privatnem banketu.²⁴ Toda Avgust čašče-

²⁰ Poimenovan je bil Augustus-Soter ali Ptolemaios-Soter. Kot faraon in božji sin je postal *synnaos* z egipčanskimi bogovi in tempelj *Kaisareion*, ki ga je Kleopatra načrtovala Antoniju, je bil posvečen njemu. Določili so duhovnika z nazivom *archiereus Alexandriae kai Aigyptou pases* in po zgledu tradicionalnega ptolemajskega čaščenja ustanovili praznovanja, poimenovana *hemera i Sebastai*. Egipčanska oblika kulta rimskega cesarja je vsaj v času Oktavijana sledila tradiciji dežele in se ni podredila formam tipičnega provincialnega kulta, ki se je sčasoma oblikoval v ostalih provincah rimskega imperija.

²¹ Dion Kasij, LI, 20, 6 sl.

²² Najpomembnejšega izmed vseh azijskih templjev Avgusta in Rome so postavili leta 25 pr. Kr. v Ankiri (Ancyra) v Galatiji, kjer je bil Avgust poimenovan kot *theos(!) Sebastos*.

²³ Dion Kasij, LI, 20

²⁴ Koncept rimskega genija je soroden grškemu *daimonu* ali *tyche*. Lily Ross Taylor (TAYLOR, 1931, str. 109) izpeljuje čaščenje Avgustovega genija ne le iz rimske tradicije, ampak zlasti iz čaščenja *agathos daimona* Aleksandra Velikega in *fravashi* per-

nja lastnega genija ni priznal kot uradnega in ga ni vključil v državni ceremonial vse do leta 12 pr. Kr., ko je postal *pontifex maximus*.

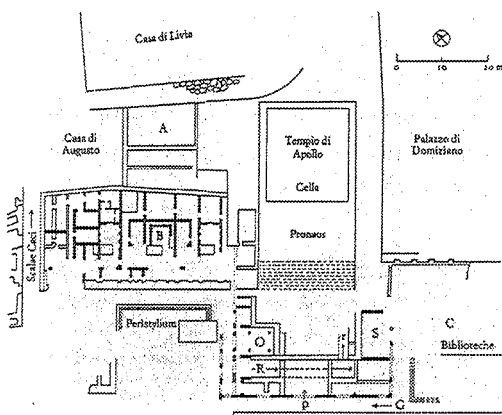
V ta čas spadajo prvi pomembni urbanistični posegi in spomeniki,²⁵ ki jih je Oktavijan načrtoval s svojimi sodelavci premišljeno, se pri tem posluževal točno določene ikonografije in jih postavljajl sicer v okras mesta, v dobro njegovih prebivalcev, toda tudi z namenom politične propagande.²⁶ Eugenie Strong²⁷ izpostavi didaktično-utilitaristično funkcijo avgustejskega spomenika: »Pogosto pozabljam, da je imela v antiki umetnost enako didaktično poslanstvo kot v srednjem veku pred izumom tiska. Njena funkcija je bila utilitaristična: eden izmed njenih namenov je bil vtisniti v ljudi določeno držo do religije ali politike. Na enega posameznika, ki sta mu bila dostopna Vergilij ali Horacij, jih je bilo na tisoče, ki so na svojih vsakdanjih poteh videli velike spomenike.«

Oktavijan je postopoma centraliziral oblast in spreminjal njeno obliko, vendar pod pretvezo obnavljanja republikanskih tradicij. Tako je ob cenzusu leta 28 pr. Kr. iz senata izpadlo 200 članov (nekdanjih Antonijevih pristašev), sam pa je postal *princeps senatus*.²⁸ Toda naslednje leto, na

zijskih kraljev. Tudi obredje je bilo sorodno: v Perziji so darovali duhu odsotnega kralja na gostijah, na grškem vzhodu so poznali zdravico Aleksandru in helenističnim kraljem.

²⁵ S prvimi spomeniki Oktavijan ni promoviral svojega čaščenja, ampak zlasti kult svojega božanskega očeta Julija in svojega patrona boga Apolona. Tako so na Forumu, na mestu Cezarjeve pogrebne grmade, posvetili tempelj Divi Iulii in zgradili novo Curia Iulia, v katero so postavili oltar boginji Viktoriji (Dion Kasij, LI, 22, 1). Ta je bila prva iz dolge serije diviniziranih personifikacij, katerih kult je bil povezan s cesarjem.

Leta 28 pr. Kr. so na Palatinu posvetili Apolonov tempelj (Sl. 3). Čeprav je bil zgrajen v sklopu Oktavijanovega domovanja, ni bil privatnega, temveč javnega značaja. Svetišče je vključevalo biblioteko; v portik so postavili kip Apolona z Oktavijanovimi potezami. Ob posvetitvi templja so potekale petletne igre na čast zmagi pri Akciji, ki je bila ob tej priložnosti interpretirana kot zmaga Apolona nad Dionizom. Kasneje so Sibilinske knjige, ki so bile dotlej hranjene v tempelju Jupitra Maxima Optima, dobile tu svoje novo domovanje.

Slika 3: Rim, Palatin, Apolonov tempelj in domovanje Oktavijana-Avgusta

²⁶ ZANKER 1989.

²⁷ STRONG, 1915, str. 76.

²⁸ Tacit, *Annales*, I, 1: »*Cuncta...nomine principis sub imperium accepit.*«

januarske ide (13. januarja) leta 27 pr. Kr., je navidez nepričakovano predal vsa pooblastila ter jih prenesel na senat in rimski narod. Tedaj je na prošnjo senata za deset let sprejel prokonzularni imperij (*imperium proconsulare*) obmejnih provinc, ki so potrebovale stalno vojaško posadko.²⁹ Ta dan velja za rojstni datum nove oblike rimske vladavine principata, kajti *imperium (proconsulare)* je bil osnova oblasti tudi vseh kasnejših rimskih cesarjev.³⁰

Videli smo, da je že Cezar v zadnjih letih svojega vladanja poskušal v Rimu uvesti novo obliko vladavine – božansko monarhijo po zgledu vzhodnih kraljevin – toda zaradi negativnih reakcij ob Cezarjevih poskusih, je Oktavijan uvajal novosti postopoma. Dokončna oblika principata je tako zaživela v vsej svoji polnosti šele v zadnjem obdobju njegovega vladanja.

Tudi Oktavijanovi nameni glede božanskosti *princepsa* so se razlikovali od Cezarjevih. Čeprav je izhajal iz rodu z božanskimi predniki in bil celo sin boga (Divi Filius), je sebi namenil 'divinizacijo zaradi *virtutes*' (po zgledu Romula in Scipiona Afričana) in čaščenje po božje šele po smrti. Ideja '*sic itur ad astra*', deifikacija po smrti, je bolj soglašala z duhom časa kot koncept učlovečenega boga na zemlji. Bila je nekakšna republikanska preobrazba nauka o božanskosti kraljev.

Za nov Oktavijanov status je bilo potrebno tudi novo poimenovanje in 16. januarja leta 27 pr. Kr., tri dni po prejemu prokonzularnega imperija, je od senata prejel naziv Augustus.³¹ Sam je bil neodločen med imenom Romulus in Augustus; odločil se je za slednjega, ker zaobjema širši pomenski razpon:

- 1) *augurium* se navezuje na Romula;
- 2) *augere* je v tesni povezavi z *auctoritas*;
- 3) *augustus* je sinonim za *sanctus* in *divinus* ter prevod grškega *sebastos*.

Namesto kraljevskih *insignia* (krona in žezlo) si je izbral drugačna znamenja oblasti. Kot je sam zapisal v svojem javnem testamentu,³² mu je na dan, ko je prejel prokonzularni imperij, *senatus populusque Romanus* zaradi *restitutio rei publicae* sklenil postaviti ob podboje vrat glavnega vhoda v njegovo domovanje na Palatinu dve lovorjevi drevesi in nad vrata *corono civico* v obliki hrastovega venca (Sl. 4). Lovorjeve vejice in venci so krasili zmagovalce in kipe Viktorije, zato sta bili lovorjevi drevesi postavljeni ob podboje

²⁹ Ostale province so pripadale senatu.

³⁰ Cesarska oblast in kompetence so izhajale iz dveh pooblastil: iz že omenjenega imperija in iz t.i. *tribunitia potestas*, ki je pripadala republikanskim ljudskim tribunom; ti so na komicijih predlagali nove zakone in mogli z vetom zaustaviti odloke senata in magistratov.

³¹ Celoten Avgustov naslov se je po letu 2 pr. Kr., ko je sprejel zadnji častni naziv *pater patriae*, glasil: *IMP. CAES. AUGUSTUS DIVI FILIUS COS. TRIB. POT. PONT. MAX P.P.*

³² *Monum. Ancyr.*, 34, 2

Slika 4: Lovorjevi drevesi ob podbojih vrat in *corona civica* nad njimi; zlatnik Kaninija Gala (Rim, 12 pr. Kr.)

Slika 5: *Clipeus virtutis* med lovorjevimi drevesi; zlatnik (Španija, 19 – 18 pr. Kr.)

vrat v znak trajnega triumfa.³³ Hrastova *corona civica* je na vojaškem področju pripadala tistemu, ki je v boju rešil sodržavljana; Avgust si jo je prislužil ob *civēs servatos*, kot rešitelj države.³⁴ Toda ti dve prvi insigniji novega tipa sta bili kmalu razširjeni v različnih medijih (novci, reliefi...), tako da sta sčasoma »lovor in hrastovo listje postala univerzalna avgustejska predikata in njun izvorni pomen se je vedno bolj umikal v ozadju.«³⁵

Istega leta so v Kuriji postavili zlat *clipeus virtutis* in sicer ob kip Viktorije, ki je simbolizirala Oktavijanovo zmago pri Akciju (Sl. 5). Ščiti z napisi ali reliefne upodobitve so bili v helenističnem svetu razširjena oblika izkazovanja časti. Na omenjen klipej so, kot izpričuje ohranjena kopija iz Arlesa (Arles, Musée Lapidaire), izpisali vladarjeve kreposti: *VIRTVTIS CLAMENTIÆ IUSTITIAE PIETATISQUE ERGA DEOS PATRIAMQUE*.³⁶

Vse tri omenjene insignije novega tipa kažejo na nov status cesarja, ki je potencialno božanski, vendar v tem času ni ustanovljen še noben uraden kult njemu na čast.

Po diplomatski zmagi nad Parti leta 19 pr. Kr. so Avgustu na Forumu, ob templju Julija Cezarja, postavili slavolok; na njem naj bi stal kip Avgusta na

³³ Plinij st., *Nat. Hist.*, XV, 127: »*laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, ianatrix Caesarum pontificumque*«

Obenem je lovor Apolonu posvečeno drevo. Plinij st. (*Nat. Hist.*, XV, 134) je zapisal: »*spectissima in monte Parnaso ideoque etiam grata Apollini visa*.« Ponavadi je bilo posajeno na svetih krajih (npr. Regia, vestalke). Tu je zaznamovalo svetost Avgustovega domovanja.

³⁴ Ovidij, *Tristia*, III, 1, 47 – 48: »*causa superpositae scripto testata coronae / servatos cives indicat huius ope*«; Plinij st., *Nat. Hist.*, XVI, 7: »*Hinc civicae coronae, militum virtutis insigne clarissimum, iam pridie vero et clementiae imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum coepti videri civem non occidere*.«

Obenem je hrast Jupitrovo drevo (Ovidij, *Tristia*, III, 1, 35) in na Gemmi Augustei (o kateri bomo spregovorili v drugem delu) sta orel s palmo in *corona civica* upodobljena kot Jupitrova emblema.

³⁵ ZANKER, 1989, str. 102.

³⁶ »*Virtus in iustitia* sta za vladarja pričakovani kreposti. *Clementia* do premaganih sovražnikov, ki je bila tolikokrat naglašena v času Cezarja, ni niti sedaj, po zmagi pri Akciju in ob *restitutio rei publicae*, manj aktualna, če le pomislimo na Oktavijanovo krutost do prvih političnih nasprotnikov. Toda zlasti *pietas* bo postala težišče nove avgustejske kulturne politike.« (ZANKER, 1989, str. 102.)

kvadrigi. *Princeps* je triumf sicer zavrnil, toda senat je ob Porta Capena, skozi katera se je cesar vrnil v Rim, postavil oltar Fortune Redux, na katerem so ob obletnicah cesarjeve vrnitve (12. oktobra) potekala žrtvovanja *pontifices* in vestalk.

Po naročilu Sibilinskih knjig so leta 17 pr. Kr. potekale *Ludi Saeculares*, stoletne igre, in sicer v znamenje tega, da se je z Avgustom končalo obdobje državljanskih razprtij in se je začela nova doba miru in blagostanja. Vodili so jih *quindecim viri sacris faciundis* z Avgustom na čelu, ki je opravljal molitve ne le za rimski narod, ampak tudi *mihi domo familiae*. Med igrami je bilo posebno mesto namenjeno Apolonu in Diani; pred Apolonovim tempeljem na Palatinu in na Kapitolu je 27 dečkov in 27 deklic zapelo Horacijjevo *Carmen Saeculare*.

Formacija državnega kulta

Doslej je bilo v Rimu čaščenje osredotočeno na božanskega Julija, Apolona, Venero Genetrix in Marsa Ultorja, obenem so vedno bolj stopale v ospredje divinizirane abstrakcije Victoria, Fortuna in Pax.³⁷ Izrecno Avgustu je bila, po dekretu senata iz leta 30 pr. Kr., namenjena le *libatio* njegovemu geniju, ki pa bo sedaj, v času Avgustovega pontifikata po letu 12 pr. Kr., postala državni kult.

Leta 13 pr. Kr. je umrl Lepid, ki je bil vse doslej vrhovni svečenik, in 6. marca leta 12 pr. Kr. je Avgust postal *pontifex maximus*. Ta funkcija je Avgustu veliko pomenila, saj je predstavljala religiozno oblast nekdanjih kraljev, in datum njegove izvolitve je bil v rimskem koledarju eden izmed najpomembnejših datumov rimskega svetega leta. Z Avgustovim nastopom službe vrhovnega svečenika je postalo privatno čaščenje Avgustovega genija uraden in državni kult, kateremu je bilo pridano prav tako uradno in državno čaščenje Lares Augusti.³⁸

³⁷ V rimskem državnem koledarju je bilo precej dni posvečenih *principsu* (nekdaj le bogovom); med temi Avgustov rojstni dan, obletnici zmag nad Ilirikom in pri Akciju, obletnica Antonijeve smrti, dan Avgustove vrnitve po diplomatski zmagi nad Parti leta 19 pr. Kr., dan posvetitve templja Marsa Ultorja na Kapitolu ter oltarjev Viktorije v Kuriji in Fortune Redux pri Porta Capena.

³⁸ Horacij, *Epist.*, II, 1, 15 – 16: »*praesenti tibi maturos largimur honores / iurandasque tuum per numen ponimus aras*«; Horacij, *Carmina*, IV, 5, 34: »*et quibusque laribus tuum miscet numen*«

Lari so bili sprva čaščeni v hišnih lararijih kot duhovi prednikov. Poleg teh so Rimljani poznali tudi Lares Compitales na razpotjih kot na splošno duhove umrlih. Avgust je oltarje ob razpotjih (*compita*) obnovil in razdelil nove kipce: namesto figur splošnih Lares Compitales so na oltarje postavili Lares Augusti in mednje namesto podobe Liber Pater kipec Genius Augusti.

Prenova oltarjev je bila izvedena kot del reorganizacije rimskih okrajev (v mestu

Državni kult Avgustovega genija je bila prikrita oblika kulta vladarja in na Avgustov rojstni dan, ki je bil glavni praznik genija, so bile organizirane cirkuške igre in žrtvovanje. Tradicionalni rimski kult genija in kasneje zasebni kult Avgustovega genija sta obsegala le darovanje rož in kadil ter *libatio* čistega vina. Državni kult Avgustovega genija je vključeval žrtvovanja živali, zlasti bika.³⁹ Drugi važen element čaščenja je bila prisega pri geniju cesarja.⁴⁰

Leta 8 pr. Kr. je bil Avgustov rojstni dan proslavljen z enakim festivalom, kot je bil namenjen najpomembnejšim bogovom. Tako so na čast Avgustu po zgledu vzhodnih kraljev obhajali dva velika festivala: na rojstni dan ter na rojstni dan njegove moči in oblasti. V procesiji so pred njim nosili sveti ogenj⁴¹ in mesec Sextilis so preimenovali v Augustus.⁴²

5. februarja leta 2 pr. Kr. je bil imenovan *pater patriae*. Nov naziv so vpisali v kurijo, v vestibul hiše na Palatinu in na Avgustovo kvadrigo sredi novega, Avgustovega foruma. 1. avgusta leta 2 pr. Kr. so v sklopu omenjenega foruma posvetili nov tempelj Marsa Ultorja,⁴³ ob templju ali vsaj znotraj novega foruma so postavili oltar Avgustovega genija. Odslej je bil Marsov tempelj prizorišče žrtvovanja trenutnemu vladarju (Sl. 6).⁴⁴

265 *vici*) med leti 12 in 7 pr. Kr. Kult larov je še naprej pripadal zlasti sužnjem in osvobodencem. Vsak *vicus* je namreč izbral štiri magistre (med osvobodenci) in štiri ministre (med sužnji), ki so pred oltarjem žrtvovali živali: prašiča za lare in bika za genija. Čaščenje Lares Augusti se je poleg oltarjev na križiščih odvijalo tudi v Larariju na Palatinu.

³⁹ *Genius* izhaja iz *gignere*, zato živali pri polni življenjski moči. V tem obdobju Avgustove vladavine so Julijci poleg božanskih prednikov (Mars, Venera, Divus Iulius) častili tudi prokreativno, generativno moč, ki naj bi zagotovila nadaljevanje njihove hiše.

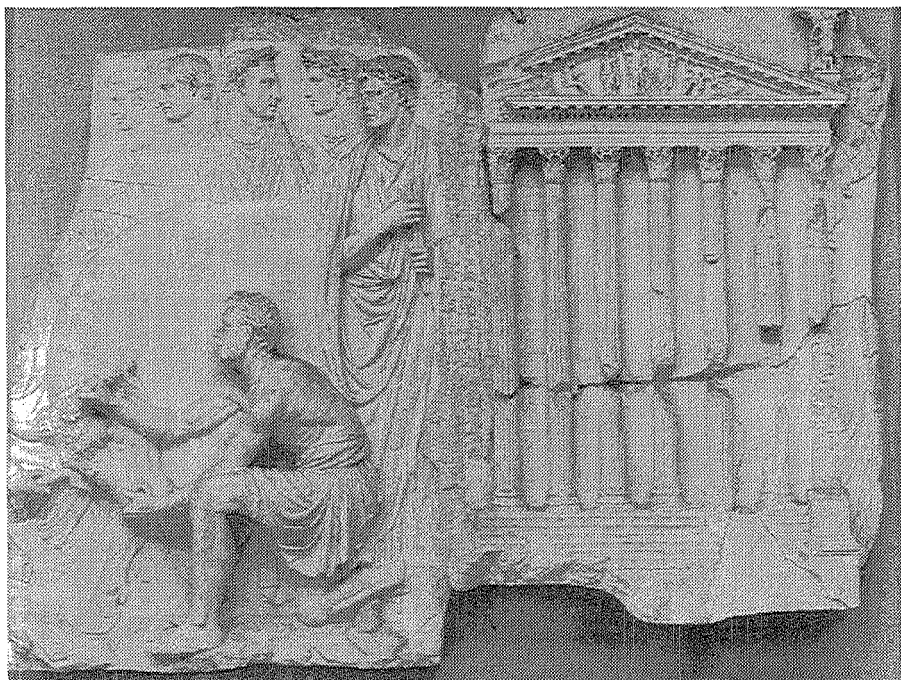
⁴⁰ Horacij, *Epist.*, II, 1, 16: »*iurandasque tuum per numen ponimus aras*«

⁴¹ Vestin tempelj z večnim ognjem je bil že od leta 12 pr. Kr. vključen v javni del Avgustovega domovanja na Palatinu.

⁴² Avgust si je izbral Sextilis in ne rojstni mesec September, ker je v onem mesecu leta 43 pr. Kr. prvič prevzel *fascēs* in ker je na Kalendibus Sextilibus leta 30 pr. Kr. vkorakal v Aleksandrijo ter s tem dosegel dokončno zmago nad Antonijem.

⁴³ *Monum. Ancy.*, 21: »*in privato solo Martis Ultoris templum forumque Augustum ex manibus fecit*«

⁴⁴ Iz podanega lahko sklenemo, da sta bila državna kulta Avgustovega genija in Avgustovih larov prikrita oblika kulta vladarja. Kult vladarjevega genija je obsegal žrtvovanja in prisege pri geniju cesarja, kult larov pa žrtvovanja bika in prašiča. Glavni državni obred Avgustovemu geniju se je odvijal na oltarju ob templju Marsa Ultorja na Avgustovem forumu; opravljali so ga *pontifices* z Avgustom na čelu, ki je bil tako najvišji svečenik lastnega kulta. Čaščenje Avgustovih larov je potekalo pod vodstvom izbranih magistrin in ministrov ob oltarjih na križpotjih; obenem je izpričan obstoj Lararija na Palatinu.

Slika 6: Prizor žrtvovanja pred templjem Marsa Ultorja; relief z oltarja iz časa Klavdija; Rim, Villa Medici

Institucija kulta vladarja v zahodnih provincah in municipijih

Provincialni kult v zahodnih provincah se je oblikoval po zgledu čaščenja cesarja na vzhodu, toda z dvema bistvenima razlikama: (1) na zahodu so častili cesarjev genij; (2) še živečemu cesarju so postavljali oltarje (ponavadi skupaj z Romo) in ne templjev(!).

Organizacija provincialnega kulta se na vzhodu in zahodu ni bistveno razlikovala: za kult vladarja so skrbeli provincialni shodi (na zahodu poimenovani *concilia*, na vzhodu *koina*), ki so postavljali spomenike in organizirali festivale. Na vzhodu jim je predsedoval veliki duhovnik (*archiereus*), na zahodu *sacerdos* ali *flamen* province.

Avgustu so najprej, med leti 12 in 10 pr. Kr., postavili oltar (Ara Romae et Augusti) v Galiji, v Lugdunu (Lugdunum).⁴⁵ Imenovan je bil duhovnik z nazivom *sacerdos Romae et Augusti ad aram ad confluentes Araris et*

⁴⁵ Dion Kasij, LIV, 25, 1; Livij, *Epit.*, 139: »tumultus qui ob censum exortus in Gallia erat componitur; ara Caesari ad confluentem Araris et Rhodani dedicata, sacerdote creato C. Iulio Vercondaridubno Aeduo«

Rhodani. Za obe Germaniji so zgradili Ara Ubiorum v Kölnu⁴⁶ (9 pr. Kr.), za Hispanijo pa oltar v Tarakoni (Taracco).⁴⁷

V municipijih se je kult cesarja razširil najprej v pristaniških mestih: v Neaplju (Neapolis) so 1. avgusta leta 2 pr. Kr. prvič obhajali *Italika Rhomai* *Sebasta Isolympia*,⁴⁸ petletne igre na čast Avgustu po zgledu olimpijskih iger in provincialnih festivalov v Aziji (npr. *Rhomaia Sebasta* v Pergamonu); v Pompejih zasledimo *flamen Augustalis* kmalu po letu 2 pr. Kr.,⁴⁹ v Pulju so okoli leta 2 pr. Kr. postavili tempelj Avgustu in Romi; v Kumah (Cumae) so med leti 4 in 14 po Kr. postavili Avgustov tempelj.

Čeprav se je kult vladarja v italških municipijih porodil pod vzhodnim vplivom, so tako kot v Rimu in v zahodnih provincah častili cesarjevega genija.⁵⁰

Avgustova deifikacija

Avgust je umrl leta 14 po Kr. v Noli in sicer po tem, ko je prisostvoval četrtim neapeljskim igram njemu na čast. Njegovo telo so v Rim prenesli senatorji iz municipijev in kolonij: ponoči so ga nosili po Via Appia, podnevi je ležalo v baziliki ali glavnem templju vsakega mesta ob poti. V Rimu so ga najprej vitezi prenesli od Bovil (Bovillae, stari dom Julijcev) do hiše na Palatinu, potem so v senatu prebrali njegovo oporoko. Pogreb je bil javen, z dvema govoroma: Druz je deklamiral *laudatio funebris* z *rostra* na Avgustovem forumu, Tiberij z govorniškega odra nasproti templja Divi Iulii. Slednji je Avgusta primerjal s Herkulom, ki je dosegel nesmrtnost zaradi kreposti.⁵¹

Potem so Avgustovo truplo na krizelefanstinskem ležišču, pokrito z voščeno masko, senatorji prenesli na Marsovo polje. V sprevodu so sledile podobe njegovih plemenitih prednikov (razen božankega Julija) in podo-

⁴⁶ Tacit, *Annales*, I, 39; I, 57; napisi na novcih: *CLA(udia)ARA AGRIPP(inensis)IN C(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensis)*. Duhovnik je bil imenovan *sacerdos apud aram Ubiorum*.

⁴⁷ Tacit, *Annales*, I, 78; Duhovnik je bil imenovan *sacerdos Romae et Augusti*.

⁴⁸ IG XIV, 748

⁴⁹ CIL X, 890

⁵⁰ Toda oblike čaščenja se v vseh treh primerih nekoliko razlikujejo:

- 1) kult Avgustovega genija v municipijih: Zdi se, da je ustaljena oblika Avgustovega čaščenja v italških minicipijih poseben **tempelj** (na forumu), imenovan Augusteum. Obrede vodijo *flamines* ali *sacerdotes Augustales*.
- 2) kult Avgustovega genija v Rimu: **oltar** pri templju Marsa Ultorja (na Avgustovem forumu); *pontifices* z Avgustom na čelu;
- 3) kult Avgustovega genija v zahodnih provincah: **oltarji**; *flamen* ali *sacerdos* provinca.

⁵¹ Dion Kasij, LVI, 42, 3

be slavnih Rimljanov vse do Eneja. Cesarjevo truplo so položili na vrh *pyre* (v več nadstropjih, okrašena z girlandami, draperijo in kipi, ločenimi s stebri), ki so jo obdali duhovniki. Sledila je *decursio* konjenice. Ko so prižgali ogenj, so istočasno spustili orla v znamenje, da se je Avgustova duša dvignila v nebo.⁵² Skupina z Livijo na čelu je pazila na grmado pet dni, potem so Avgustove kosti prenesli v mavzolej. Tu so bili pokopani že Marcel, Agripa, Gaj in Lucij Cezar.

Pred zborovanjem senata, da bi glasoval o Avgustovi konsekraciji, je nek rimski senator pod prisego zatrdil, da je videl Avgustov vzpon v nebo.⁵³ Senat je 17. septembra leta 14 po Kr. Avgusta 'vpisal' med državne bogove pod imenom Divus Augustus.⁵⁴ V Rimu, kjer so sicer že več kot četrto stoletja častili njegovega genija, so mu sedaj namenili tempelj,⁵⁵ posebno duhovniško službo in številne druge časti.⁵⁶

Drugi del:

GEMMA AUGUSTEA, KAMEJA IZ SARDONIKSA

Gemma Augustea je kameja iz sardoniksa, ki je bila izdelana ob koncu Avgustovega vladanja (10 – 14 po Kr.) in je sedaj hranjena v dunajskem Kunsthistorisches Museum. Po kompoziciji je dvodelna. V zgornjem registru sedita v centru Avgust in boginja Roma na dvojnem prestolu. Roma je oblečena v kiton in *himation*, na glavi ima čelado, v desnici sulico; noge naslanja na oklep. Obrnjena je proti Avgustu in z občudovanjem zre vanj. Avgust drži v desnici *lituus*, v levici žezlo. Spodnji del telesa je odet v plašč;

⁵² Dion Kasij, LVI, 42, 3; Svetonij, *Avgust*, 100

⁵³ Dion Kasij, LVI, 46; Seneka, *Apokolokynthosis*, I; Svetonij, *Avgust*, 100: »*ne defuit vir praetorius, qui se effigiem cremati euntem in caelum vidisse iuraret*«

Podobne prisege so se ponovile tudi pri kasnejših konsekracijah.

⁵⁴ Tacit, *Annales*, I, 11; I, 42; I, 43; Svetonij, *Avgust*, 100; Dion Kasij, LVI, 46 sl.

⁵⁵ Za izgradnjo templja, ki pa je bil dokončan šele za časa Kaligule, sta bila zadolžena Tiberij in Livija. Dotle se je čaščenje božanskega Avgusta odvijalo v templju Marsa Ultorja, kamor so postavili zlat kip Avgusta v vpregi.

⁵⁶ Kot prej božanskemu Juliju (*flamen Dialis* kolegij *Luperci Iuliani*) je bil sedaj tudi božanskemu Avgustu namenjen poseben duhovnik. Prvi je funkcijo *flamen Divi Augusti* sprejel Germanik (obenem je vse do svoje smrti Livija opravljala vlogo duhovnice). Poleg posebnega duhovnika je bil imenovan sveti kolegij 21 duhovnikov, *sodales Augustales*, ki so bili izžrebani med najpomembnejšimi rimskimi osebnostmi in so bili še posebej predani Avgustovemu čaščenju. Skrbeli so zlasti za številne festivale in med temi omenimo le najpomembnejše: *Ludi Martiales*, *Ludi Augustales* in *Ludi Palatini*. Slednje so bile vsakoletne posebne igre na Palatinu (od 17. do 19. januarja), ki jih je ustanovila Livija.

noge, obute v sandale, naslanja na ščit. Orel in hrastov venec, postavljena v osi, izpričujeta (obenem z žezlom) identifikacijo z Jupitrom. V sredi med obema figurama je Avgustovo zodiakalno znamenje kozorog v Sončevem disku z žarki.

Na levi stopa s kočije, ki jo vodi Viktorija, Tiberij. Oblečen je v tuniko in togo, obut v škornje, na glavi ima lovorjevo krono, v rokah drži sulico. Pred kočijo stoji Germanik (identificiran s pomočjo portretov), v oklepu, plašču in s sandali na nogah.

Za Avgustom so upodobljene tri alegorične figure, ki so različno interpretirane:

- cesarja krona s hrastovim vencem Oikumene, poseljeni svet (*corona turrita* na glavi in tančica),
- bradata moška figura (spodnji del telesa odet v plašč) je Caelus ali Okean,
- sedeča ženska figura, odeta v kiton in plašč, z vencem iz sadja ali vinske trte okoli glave in *cornucopia* v levici, je Tellus (Terra Mater) ali Italija.

V spodnjem registru je na levi prikazano dvigovanje trofej (na ščitu Tiberijevo nebesno znamenje škorpijon); na desni dve personifikaciji provinc (ženska figura morda simbolizira hiberijske čete, moški traške) vlečeta k trofeji barbara, verjetno Germana.

Provincialni kult Avgusta in Rome

Osrednja skupina Avgusta in Rome je odraz provincialnega kulta vladarja, pri katerem so *princepsu* pridali deificirano personifikacijo Rome in obema posvečali templje ali oltarje. V osrednji del templja so postavili kiparsko skupino Avgusta in Rome. Kulturna podoba Avgusta, vsaj večina sedečih upodobitev, je verjetno sledila zgledu kultne podobe Jupitra Optima Maksima, iz časa Sule, v kapitolskem templju v Rimu. Vizualni spomin na omenjeno podobo sta ohranila denarij iz leta 68 – 69 s posnetkom kipa Jupitra Capitolina in istovrstni kipec iz bronu (New York, Metropolitan Museum).

Že sama shema, kiparski tip, zlasti pa atributi (žezlo, orel in hrastova krona) kažejo na Avgustovo identifikacijo z Jupitrom; toda Avgust drži v desnici *lituus*, ukrivljeno avgursko palico, ki jasneje določa njegovo razmerje s kraljem bogov in s tem tudi njegov status:⁵⁷

⁵⁷ Paul Zanker in John Pollini Avgustov status prepričljivo razložita s temi besedami: »Figuralna shema Jupitra« je bila več kot le gola retorična formula v poeziji dvornih pesnikov; ne le na vzhodu in v vojaškem miljeju, ampak tudi v italjskih mestih so postavljali kipe v tej figuralni shemi; tako za že umrle *principes*, kot za še vladajoče. V posebnih primerih velja to tudi za Avgusta, vsaj izven Rima.

To ne pomeni, da so ga njegovi občudovalci asimilirali z Jupitrom ali da bi se sam počutil kot novi Jupiter: do teh ekscesov je prišlo šele kasneje z ekstravaganco mladega Kaligule, medtem ko je *pater patriae* ostal zvest, tudi v starosti svojemu slogu

- (a) *lituus* je atribut Avgusta kot avgura, to je interpretira Jupitrove volje na zemlji in s tem posrednika med bogovi in ljudmi;
- (b) *lituus* kot znamenje Avgustovega vrhovnega vojaškega poveljstva (*imperium*): Tiberijeve zmage so bile dosežene v vladarjevem imenu in zlasti pod vplivom njegovih *auspicia*.

Tiberijeva zmaga nad Panonci in Dalmati

Kameja je verjetno nastala leta 12 ali 13 po Kr. ob dvojnem Tiberijevem triumfu nad Panonci in Dalmati, toda dogodek, katerega ilustracija je, sega par let nazaj. Svetonij⁵⁸ sicer poroča, da je Tiberij ob proslavljanju dvojnega triumfa, preden se je povzpел na Kapitol, stopil s kočije in se poklonil Avgustu. Toda po mnenju Johna Pollinija⁵⁹ *Gemma* ne upodablja dogodkov ob proslavljanju Tiberijevega dvojnega triumfa, kajti Tiberij ni upodobljen kot *triumphator* z *ornamenta triumphalia*: žezlo z orlom in lovorjeva krona, *tunica palmata* (tunika z vzorcem palmet) in *toga picta*. Ni na *curru triumphalis*; Viktorija ga ne krona. Obenem je bila vojaška obleka, kot jo nosi Germanik, na dan triumfa znotraj *pomerium* mesta prepovedana. Omejnjeni avtor⁶⁰ predlaga interpretacijo, ki temelji na pisanju učenjaka in antikvarja Alberta Rubensa, sina znamenitega flamskega slikarja: *Gemma* ilu-

primus inter pares. Rimljani so v njem videli *pontifexa maxima*, senatorji korektnega državnega funkcionarja. 'Figuralne sheme Jupitra' ni izkoristil Avgust sam, ampak njegovi podrejeni, v očeh katerih je le ta predstavljal alegorično podobo njegove moči, univerzalne, zakonite in dokončne, kot je bila moč očeta bogov. Avgust je predstavnik bogov na zemlji. (...)

'Figuralno shemo Jupitra' moramo postaviti v odnos z novim figuralnim jezikom, zlasti s številnimi kipi tipa *togatus capite velato*, kjer je imperator neke vrste funkcionar tako države kot bogov. Njegova moč je izhajala iz dvojne zadolžitve in *lituus* v rokah Jupitra-Avgusta označuje natančno to vlogo posrednika. Tudi v javnih napisih v italjskih mestih je ob koncu svojega vladanja označen kot *custos imperii Romani in praesens totius orbis terrarum*.« (ZANKER, 1989, str. 249 – 250)

»Čeprav je bilo pogosto predlagano, da je tu Avgust prikazan kot Jupiter, *lituus*, ki ga drži v desnici dokazuje njegovo podrejenost vrhovnemu bogu rimskega panteona: kratka, ukrivljena avgurska palica definira Avgustovo vlogo kot razlagalca Jupitrove volje na zemlji in kot posrednika med bogovi in ljudmi. Če bi Avgust moral zgledati kot Jupiter, bi verjetno imel v desnici strela. Odsotnost tega Jupitrovega atributa je dober znak, da je bil Avgust še živ, ko je bila *Gemma* izdelana. Strela v rokah rimskega *princepsa* bi, zlasti v tem zgodnjem obdobju, pomenila, da je prešel v kraljestvo božanskega. Avgust zato na *Gemmi* ni upodobljen namesto Jupitra, ampak kot Jupiter – kar je majhna, vendar zelo pomembna razlika.« (POLLINI, 1993, str. 262)

⁵⁸ Svetonij, *Tiberij*, 20

⁵⁹ POLLINI, 1993, str. 269.

⁶⁰ *ibid.* O tem KÄHLER 1968.

strira Tiberijev prihod v Rim po zmagi nad Iliri leta 10 po Kr., njegov *adventus* in *salutatio*. Po pričevanjih naj bi v Rim vstopil oblečen v *toga praetexta* in okronan z lovorjevim vencem, kot je upodobljen na Gemmi.

Oba princa, Tiberij, ki stopa pred Avgusta, in Germanik, ki je že pripravljen na prihodnjo vojaško akcijo, izpričujeta svoji vlogi Avgustovih poslancev, kajti Avgust ima še vedno v rokah *lituus*, znamenje vrhovne vojaške moči, in princa delujeta pod njegovim poveljstvom. Avgust je obenem vrhovni vojaški poveljnik in gospodar sveta (personifikacije na desni), zato Roma gleda z občudovanjem njega in ne zmagovalca.⁶¹

Dinastično nasledstvo

Avgust je osrednja figura (vsi pogledi uprti vanj, njegova glava v ostrem profilu) in zre v Tiberija. Avgustov direktni pogled in krajše žezlo kažeta na Tiberijev podrejen položaj. Mali *rotulus* v njegovi desnici zaznamuje *imperium*, ki ga bo opravil pod Avgustovimi *auspicia*. Pred Tiberijem stoji Germanik, pripravljen, da mu bo pri izpolnjevanju naloge v pomoč.

Postavitev treh figur in vizualna oznaka njihovih medsebojnih odnosov kažeta na sosledje dinastičnega nasledstva. Avgust je namreč leta 4 po Kr. Tiberija posvojil, zato je ta njegov zakonit naslednik; istega leta je Tiberij adoptiral Germanika. Obenem je vizualno sporočilo kameje o zakonitem nasledstvu v julijski dinastiji nadgrajeno s političnim konceptom *concordia familiae*, ki je bil jasno izpričan tudi na Ara Pacis in v ikonografiji templja Concordiae Augustae.⁶²

Victoria Augustea kot temelj miru in blagostanja (Tellus, Okean, Oikoumene)

Tri personifikacije za Avgustovim hrbtom so bile najrazličnejše interpretirane; omenimo zlasti dve razlagi:

- (a) Caelus predstavlja območje, kamor bo šel imperator po smrti; Terra Mater zaznamuje njegovo zemsko življenje;

⁶¹ Toda Gemma ni le ilustracija že doseženega zmagoslavja, ampak tudi izraz pričakovanja bodočih uspehov. V spodnjem registru je na trofejah izrisano Tiberijevevo zodiakalno znamenje škorpion in kot se dvigujejo trofeje, tako bo vstala Tiberijeva *fortuna*. Omenili smo že, da na desni dve personifikaciji provinc vlečeta k trofeji barbara, verjetno Germana: prizor aludira na bodoče, pričakovane zmage Tiberija na severu.

⁶² Tiberij je tempelj Concordiae Augustae posvetil 16. januarja leta 10 po Kr., tik preden je odpotoval v Germanijo.

(b) Alegorične figure za Avgustovim prestolom (Tellus oz. Italia,⁶³ Okean in Oikoumene) so predstavniki sveta, ki po Avgustovi zaslugi živi v miru in rodovitnosti.

Tellus in Okean sta ilustracija latinskega izraza *terra marique* in Avgust je v svojih *Res Gestae*⁶⁴ zapisal: »*cum per totum imperium populi Romani terra marique esset parata victoriis pax*«. S temi besedami je izrazil enega izmed osnovnih konceptov, na katerih je temeljila avgustejska politična propaganda: Avgustova *victoria*, zmaga, je *terra marique* prinesla *pax et felicitas*, mir in njegovi posledici: blagostanje in rodovitnost. Zato ga Oikoumene⁶⁵ krona s hrastovo *corono civico*: Avgust je njen *conservator, custos, benefactor*.

Avgust kot gospodar sveta (provinci Hispanija in Trakija)

V spodnjem registru sta prikazana moška in ženska figura, ki se vizualno ločita ob ostalih likov barbarov in sta po vsej verjetnosti presonifikaciji provinc.⁶⁶ Moška figura, oblečena v grški *exomis* in s čelado v obliki *petasusa*, je personifikacija traških čet. Žensko figuro je težje identificirati. Lase ima spete, obuta je v vojaške škornje, nad kratkim kitonom nosi oklep, v rokah dve sulici. Ikonografsko je najbližje personifikaciji Hispanije, ki ponavadi nosi dve sulici (zelo pogosto orožje hiberijskih ljudstev).⁶⁷

Personifikaciji Trakije in Hispanije izražata bodočo vlogo in pomen vzhodnih in zahodnih pomožnih čet v pričakovani vojni proti Germanom; obenem zaznamujeta Avgustovo nadvlado nad vzhodom in zahodom: Av-

⁶³ Tellus z rogom izobilja je obenem personifikacija Italije:

(a) Italija je zaradi vojn pogosto občutila lakoto; šele mir ji je prinesel blagostanje;
(b) z likom Italije je bodisi podčrtan pomen aristokracije, ki je vladala v italjskih municipijih in ki je podpirala Avgusta proti Antoniju, bodisi poudarjena povezanost med Rimom in Italijo;

(c) lik Italije je okronan z vencem iz listov vinske trte, kar označuje bogato italjsko vinikulturo; *bullae* okoli vratu je znamenje *fecundas*, zlasti človeške, zato sta ob personifikaciji dva otroka.

⁶⁴ *Monum. Ancyrae*, 13

⁶⁵ Plinij st., *Nat. Hist.*, XVI, 8: »*coronam...civicam a genere humano accepit ipse*«

⁶⁶ Na Gemmi Augustei so rimske province, v okviru ohranjenih spomenikov, prvič upodobljene. Paul Zanker (ZANKER, 1989, str. 247) pravi: »Medtem ko je figuralni program Avgustovega foruma temeljil izključno na rimskih tradicijah in je bil imperij smatran le za območja, ki jih je treba osvojiti, prevzamejo na Gemmi Augustei province aktivno vlogo pri zmagi in pri kultu vladarja.«

⁶⁷ Tako podoba Hispanije je ohranil zlatnik iz 68 – 69: speti lasje, vojaški škornji, oblečena v kiton, poleg ostalega nosi tudi dve sulici. Ohranjena upodobitev verjetno temelji na personifikaciji Hispanije, ki je bila razstavljena med kipi različnih *nationes* v avgustejskem Porticus ad Nationes v Rimu (Plinij st., *Nat. Hist.*, XXXVI, 39; Servij, *ad Aen.*, 8, 721).

gust je gospodar celotnega sveta. Vergilij je v *Georgiki*⁶⁸ zapisal: »*bisque triumphatas utroque ab litore gentes*«; Horacij v *Carmina*.⁶⁹ »*ad ortus / solis ab Hisperio cubile*«.

Avgust kot zmagovalec nad silami kaosa (barbari, Oikumene, Okean)

Zmago nad Panonci in Dalmati so Rimljani razumeli kot zmago nad barbari. Črta, ki razmejuje oba registra, je več kot le likovni pripomoček: je simbolna črta razmejitve med racionalnim in urejenim svetom avgustejske države ter perifernim in kaotičnim svetom barbarstva.⁷⁰ Zmago nad barskim svetom poudarjata tudi figuri Oikoumene, 'udomačene zemlje', in bradati Titan Okean, ki je pomagal Jupitru v boju proti gigantom.⁷¹ Da gre za podobo Okeana in ne Caelusa (kot zasledimo v eni izmed zgoraj omenjenih razlag) dokazujeta dva indica:

- podobnost s figuro z napisom *OKEANOS* na frizu Gigantomahije Zevsovega oltarja v Pergamonu;
- položaj omenjene figure na skrajnem robu kompozicije: kot vodovje, ki obkroža svet (postavitev kot atribut).

Avgust kot novo Sonce (kozorog v žarkastem Sončevem disku)

Med Avgustom in Romo je postavljen zodiakalni znak kozoroga v Sončevem disku z žarki.⁷² Kozorog in Sonce sta velikega pomena v Avgustovem *Bildprogramm* in nosita v sebi več pomenskih sklopov:

- (a) Kozorog simbolizira Avgustovo zmago nad Cezarjevimi morilci, Antonijem in Kleopatro, ter Parti. Te zmage so mu prinesle gospodstvo nad svetom; obenem je z njimi nastopila napovedana zlata doba pod Apolonovim protektoratom. Zato najdemo kozoroga z globusom, ladjo in *cornucopia* na zlatnikih in denarijih, ki so proslavljali uradno proglasitev prihoda zlate dobe, t.i. *Ludi Saeculares* leta 17 pr. Kr.
- (b) Ob germanski grožnji s severa je kozorog simbol pričakovanih Avgustovih zmag nad barbari.
- (c) Kozorog in Sol sta povezana z Avgustovim rojstvom in napovedano

⁶⁸ Vergilij, *Georgika*, III, 33

⁶⁹ Horacij, *Carmina*, IV, 5, 15 – 16

⁷⁰ Razmejitveno črto najdemo tudi na Grand Camée de France (Kameja iz sardoniksa, 26 – 29 po Kr. oz 50 po Kr.; Paris, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Médailles).

⁷¹ Figura Okeana je v izobraženemu gledalcu prebudila še drug vsebinski odtenek: Vergilij je v *Georgiki* (IV, 382) zapisal, da je Okean *pater rerum*, zato prisotnost njegovega lika na Gemmi poudari vlogo Avgusta kot *pater patriae*.

⁷² Ne gre za *sidus Iulium*, kot so predlagali nekateri interpreti.

apoteozo. Po pričevanju Svetonija⁷³ je bil kozorog Avgustov rojstni znak, vendar številni pisci menijo, da se je Svetoniju zapisalo in da je bil kozorog znamenje, v katerem je bil Avgust spočet. Toda rimski zgodovinar se verjetno ni motil, kajti ob uri Avgustovega rojstva je bila Luna v znamenju kozoroga. Obenem je bil datum Avgustovega rojstva po pred-julijskem koledarju 17. december, ko Sonce prvič vstopi v znamenje kozoroga. Pravilna pa je tudi povezava kozoroga s spočetjem, kajti po julijskem koledarju je 10 mesecev pred Avgustovim rojstvom (23. septembra) vladal kozorog. Po mnenju nekaterih antičnih astrologov je bila konstelacija ob spočetju in ne ob rojstvu odločujočega pomena za usodo posameznika.⁷⁴ Tako je kozorog dvojno ugodno vplival na Avgusta in Kameja iz sardoniksa z dvojnimi kozorogom, ki nosi Avgustov portret (New York, Metropolitan Museum) je ilustracija te podvojitve.

- (d) Kozorog je v antični astrologiji rojstno znamenje Sonca in v Solarni teologiji je Helios kralj zvezd. Tisti, ki so pisali o kraljevski oblasti, so vedno povezovali vladarja idealne države s Heliosom, kot tudi z Zevsom. Cicero je v *Somnium Scipionis*,⁷⁵ pod vplivom stoikov, označil Sonce kot »*dux et princeps*«.

V avgustejski dobi je bilo Sonce v tesni povezavi z Apolonom in posledično z Avgustom:

- Avgustov oče je pred rojstvom sina sanjal, da je iz trebuha Atije vzšlo Sonce.⁷⁶
- Govorilo se je, da je Apolon, ki se je prikazal Atiji v podobi kače, Avgustov božanski roditelj. To ljudsko verovanje izpričuje Steklena kameja iz Kölna z Apolonovo kačo in trinožnikom (Köln, Röm.-Ger. Museum), na kateri je nakazana povezava Apolona in Sonca z Avgustovim rojstvom: kača, ki je ovita okoli trinožnika, je vrisana v Sončev nimb.
- Ob neki drugi priložnosti je Avgustov oče sanjal, da se mu je sin prikazal s Sončevo žarkovno krono, z Jupitrovimi oblačili in insignijami, na kočiji, v katero so bili vpreženi beli konji.⁷⁷ Relief iz Vienne (Vienne, Musée Lapidaire) upodablja Sonce (s Sončevim diskom in žarki okoli glave), kako vzhaja iz morja. V obrazu razberemo Avgustove poteze. Avgusta enači s Soncem tudi Horacij:⁷⁸ »*O Sol / pucher, o Laudande! canam recepto Caesare felix.*«
- Po pričevanju Svetonija⁷⁹ je bil Avgust posebno ponosen na svoj pogled,

⁷³ Svetonij, *August*, 94, 12

⁷⁴ Vitruvij, *De architectura*, IX, 6, 2

⁷⁵ Cicero, *De re publica*, VI, 17

⁷⁶ Svetonij, *August*, 94, 4

⁷⁷ Svetonij, *August*, 94, 6

⁷⁸ Horacij, *Carmina*, IV, 2, 46 – 48

⁷⁹ Svetonij, *August*, 79, 2

ker naj bi bil prodoren kot sončni žarek.

- V Solarni teologiji je bil Helios simbol nesmrtnosti, kajti božanski monarhi so menili, da izhajajo iz Sonca in da se bodo po smrti kot bogovi vrnili na nebes.⁸⁰ Ta koncept, ki izhaja iz Egipta in antičnega Bližnjega vzhoda, je razumljiv v luči dejstva, da Sonce vsak dan umre in se znova porodi, vstane. Metaforični odnos med Sončnim vzhodom-zahodom in Avgustom razberemo v čudežni zgodbi, da je kot otrok nekega večera izginil iz zibke. Našli so ga šele drugi dan v stolpu, ko je gledal sončni vzhod.⁸¹

Orel ob Avgustovih nogah je bil doslej vedno interpretiran kot emblema Jupitra in obenem simbol rimskega imperija. Toda orel je polisemičen simbol:

- zre v Tiberija kot dinastičnega naslednika in obenem tistega, ki bo razširil oblast imperija;
- po vzhodni tradiciji je orel ptič Sonca in glavni psihofer⁸² pri apotezi. Orel na Gemmi aludira na Avgustovo neizbežno deifikacijo. Tudi glede kozoroga je bilo v povezavi s teologijo apoteoze in Sončevim ponovnim rojstvom ali vstajenjem razširjeno prepričanje, da vodi Sonce iz podzemnih območij na nebes. Makrobij je v *Saturnalijah*⁸³ zapisal: »*Capricornus ab infernis partibus ad supera solem reducens*«.

Kozorog v Sončevem disku torej aludira tako na Avgustovo spočetje in rojstvo kot, v navezavi z orlom, na njegovo apoteozo in nesmrtnost. Ta simbolizem najde vizualno analogijo v ikonografskem programu Solarium Augusti – Ara Pacis, kjer sta bila rojstvo in nesmrtnost povezana z Avgu-

⁸⁰ Velej Paterkul, II, 123, 2; Manilij, *Astron.*, 1, 799 – 804

⁸¹ Svetonij, *August*, 94, 6

⁸² Z izrazom psihoferi označujemo različna 'sredstva prehoda' duš *ad inferos* ali *ad superos*. Eugenie Strong (STRONG, 1915, str. 125 – 126) zapiše: »Nagrobna umetnost je že od vsega začetka izražala dva različna pogleda na posmrtno življenje. V prvem primeru je skrbela za pokojnikovo blagostanje po smrti, v drugem je umrlemu poskušala priskrbeti 'sredstvo', s katerim bi onstranstvo dosegel. Različna pojmovanja in umestitve življenja po smrti, bodisi pod zemljo, ob koncu zemskih meja ali nekje na nebesu, so bile odvisne od načina pokopa. Kjer je prevladala inhumacija, je šel umrli pod zemljo; pri inkremaciji je ogenj očistil neumrljivo dušo, ki je bila potem ponesena na neko območje nadzemnega sveta. Različne poti, po katerih je pokojni dosegel podzemni ali nadzemni svet, so vzbudile bogato domišljijo.«

Na Otok blaženih ali preko podzemne reke Stiks so duše prepeljane v čolu ali na sirenah, nereidah, delfinih... V primeru sideralne apoteoze srečamo v vlogi psihofera poleg orla (npr. Sabina na orlu; Hadrijanov zlatnik ob konsekraciji Sabine; za cesarice pogosto pav kot Junonina ptica) tudi krilatega konja (Pegaza), grifona, Sončevo četverovprego, Aeternitas ali Aiona, vetrove... Viktorijo in Erote-Amorje... včasih tudi že omenjene neredide, sirene in zlasti delfine, ki prepeljejo dušo preko nebeških voda.

⁸³ Makrobij, *Saturnalia*, I, 21, 26

stom na poseben način, kajti obelisk, ki simbolizira večnost in ki je bil posvečen bogu Soncu po Avgustovi zmagi nad Egiptom, meče senco na center Are Pacis ravno 23. septembra, na uradni datum Avgustovega rojstva po julijemskem koledarju. John Pollini⁸⁴ ob tem sklene: »Gemma Augustea povzame v 'magnilokvenci' helenističnega panegirika temeljne ideološke koncepte kompleksnega ikonografskega programa avgustejskih spomenikov na severnem delu Marsovega polja.«

BIBLIOGRAFIJA

Prvi del:

- BEURLIER, E.: *Essai sur le culte rendu aux empereurs romains*. Paris, 1890.
- BEURLIER, E.: *Le culte imperial, son histoire et son organisation depuis Auguste jusqu'à Justinien*. Paris, 1891.
- BOER, W. den (ed.): *Le culte des souverains dans l'empire romain*. Geneve, 1972.
- CERFAUX, L.; TONDRIAU, J.: *Un Concurrent du Christianisme: Le culte des Souverains dans la civilisation greco-romaine*. Tournai, 1957.
- DREXLER, W.: *Kaiserkultus*. Roscher II/1, 901 – 919.
- FEARS, J.R.; KOROL, D.: *Herrscherkult*. RAC XIV, 1047 – 1093.
- FISHWICK, D.: *The Imperial Cult in the Latin West: Studies in the Ruler Cult in the Western Provinces of the Roman Empire* I/1 – II/1. Leiden, 1991 (II/1) in 1993 (I/1).
- HABICHT, C.: *Le culte des souverains dans l'Empire romain*. Geneve, 1972.
- HESBERG, H. von: *Archäologische Denkmäler zum römischen Kaiserkult*. ANRW II/16, 2, 911 – 995.
- HERZ, P.: *Bibliographie zum römischen Kaiserkult (1955 – 1975)*. ANRW II/16, 2, 833 – 910.
- HERZOG-HAUSER, G.: *Kaiserkult*. PW Sup IV, 806 – 853.
- HILLER von GAERTRINGEN, F.: *Apotheosis*. PW II/1, 184 – 188.
- KOEP, L.; HERMANN, A.: *Consecratio II (Kaiserapothese)*. RAC III, 284 – 294.
- MAZZARINO, S.: *L'impero romano I – III*. Roma – Bari, 1973.
- L'ORANGE, H.P.: *Apoteosi*. EAA, 489 – 497.
- OTTO, W.F.: *Genius*. PW VII/1, 1155 – 1170.
- PIPPIDI, D.M.: *Recherches sur le culte imperiale*. Paris, 1939.
- PRICE, S.R.F.: *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge, 1984.
- Römischer Kaiserkult*. Darmstadt, 1978.
- SCHILLING, R.; KLAUSER, T.: *Genius*. RAC X, 52 – 83.
- STRONG, E.: *Apotheosis and After Life*. London, 1915.
- TAEGER, F.: *Charisma: Studien zur Geschichte des antiken Herrscherkultus I – II*. Stuttgart, 1957.
- TAYLOR, L.R.: *The Divinity of the Roman Emperor*. Middletown, Connecticut, 1931.
- WISSOWA, G.: *Consecratio*. PW IV/1, 896 – 902.
- WEINSTOCK, S.: *Divus Julius*. Oxford, 1971.
- ZANKER, P.: *Augustus und die Macht der Bilder*. München, 1987. (citirana mesta po italijanskem prevodu ZANKER, P.: *Augusto ed il potere delle immagini*. Torino, 1989.)

⁸⁴ POLLINI, 1993, str. 284 – 285.

Drugi del:

- DWYER, E.: *Augustus and the Capricorn*. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung 80 (1973), 59 – 67.
- HÖLSCHER, T.: *Kaiser Augustus und die verlorene Republik*. Mainz, 1988, 371 – 373.
- KÄHLER, H.: *Albertus Rubenius: De Gemma Augustea*. Berlin, 1968.
- KÜTHMANN, C.: *Zur Gemma Augustea*. Archäologischer Anzeiger 65 – 66 (1950 – 1951), 89 – 103.
- POLLINI, J.: *Studies in Augustan 'Historical' Reliefs*. Berkeley, 1978, 173 – 254.
- POLLINI, J.: *The Gemma Augustea: Ideology, Rhetorical Imagery, and the Creation of a Dynastic Narrative*. V: *Narrative and Event in Ancient Art*. Cambridge, 1993, 258 – 298.
- SIMON, E.: *Augustus: Kunst und Leben in Rom um die Zeitenwende*. München, 1986, 156 – 161.
- ZADOKS-JUSEPHUS JITTA, A.N.: *Imperial Messages in Agate*. Bulletin antieke bescha-ving: Annual Papers on Classical Archaeology 39 (1964), 156 – 161.

Gemma Augustea as a Reflection of Roman Cult of the Emperor

Summary

The ruler cult was introduced in Rome after the example of the eastern divine monarchies by Julius Caesar. His solemn funeral, accompanied by a comet crossing the sky, and official consecration by the Senate formed the foundation for the ruler cult of the Roman emperor. With his successor, Octavian Augustus, the final form of this Roman institution that comprised both the cult of the still living ruler and his identification with the gods as an apotheosis of the dead and his inclusion in the official pantheon was crystallised.

Important evidences for the establishment of a ruler cult are not only preserved in written *fontes* but also in artistic monuments as, according to Paul Zanker's interpretation of the Augustan period, all art at that time served as political propaganda. Due to both wealth of information and irrefutable artistic value, as *pars pro toto*, we selected a Gemma Augustea (sardonyx cameo, 10 – 14 AD; Vienna, Kunsthistorisches Museum) made at the end of Augustus' reign and representing in visual language the principle premise of Augustan ideology. The Gemma Augustea is thus whether a visual record of a provincial ruler cult (in the centre of the composition Augustus sits on the throne beside personified Rome) or a forecast of emperor's sidereal apotheosis after death (the eagle at Augustus' feet is not only an attribute of Jupiter but also an allusion to the psychopomp eagle).

Naslov:

mag. Monika Osvald

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-mail: m_osvald@hotmail.com